

22.5.2026

EOAK/3456/2025

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Mikko Sarja

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Matti Vartia

AVANNEPUSSIN VAIHTO

1 KANTELU

Kantelija arvosteli vankilan vartijan toimintaa tarkastamisessaan poistumisluvalta palaamisen jälkeen, kun vartija oli käskenyt häntä vaihtamaan avannepussin edessään. Kantelijan mukaan vartija oli sanonut, että kantelija voi olla vaihtamatta avannepussia, mutta siinä tapauksessa hän joutuu eristämistarkkailuun kameravalvottuun selliin päiväksi ja seuraavana päivänä hänet viedään henkilönkatsastukseen. Kantelijan mukaan hänellä on ollut ohutsuoliavanne vuodesta 2015, mutta häntä edelleen hävettää, jos joku näkee sen.

Kantelija arvosteli toisessa kantelussaan (EOAK/2720/2025) muiden asioiden ohella vankilan virkamiesten toimintaa myös avannepussin vaihtamisessa, joka tällöin tapahtui valvomattomaan tapaamisen yhteydessä. Kantelijan mukaan tapaamisen jälkeisessä tarkastuksessa häntä oli vaadittu vaihtamaan avannepussi uuteen kolmen vartijan seisoessa vieressä.

Tässä ratkaisussa otetaan kantaa kumpaankin avannepussin vaihtamista koskevaan tapaukseen. Siltä osin, kun edellä mainitussa kantelussa arvosteltiin lisäksi vankilan virkamiesten toimintaa valvomattoman tapaamisen yhteydessä tapahtuneissa kantelijan puolison ja tyttären tarkastamisissa, asiaan vastataan erikseen (EOAK/2720/2025).

2 SELVITYS

Asiassa hankittiin selvitys vankilan vartija A:lta, vartija B:ltä ja rikosseuraamusesimieheltä sekä lausunto apulaisjohtajalta.

Asiassa hankittiin lausunnot myös Rikosseuraamuslaitoksen oikeusyksiköltä ja oikeusministeriöltä.

3 RATKAISU

3.1 Oikeusohjeita

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia.

Perustuslain 7 §:ssä säädetään oikeudesta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen seuraavaa:

Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

Ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. Muun vapaudenmenetyksen laillisuus voidaan saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. Vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla.

Perustuslain esitöiden (HE 1/1998 vp) mukaan oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen antaa suojaa esimerkiksi henkilöön käypiä tarkastuksia ja pakolla toteutettavia lääketieteellisiä tai vastaavia toimenpiteitä vastaan. Ihmisarvon vastaisen kohtelun kielto koskee sekä fyysistä että henkistä kohtelua. Se on tarkoitettu kattamaan kaikki julmat, epäinhimilliset tai halventavat rangaistuksen tai muun kohtelun muodot. Säännös turvaa siinä lueteltuja oikeushyviä myös julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta.

Vankeuslain 1 luvun 5 §:n mukaan vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen.

Vankeuslain 1 luvun 6 §:ssä säädetään toimivaltuuksien käytön yleisistä periaatteista seuraavaa:

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen.

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tulee ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin ylläpitää vankilan järjestystä ja turvallisuutta.

Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi.

Vankeuslain 16 luvun 3 §:ssä säädetään turvatarkastuksesta seuraavaa:

Vanki saadaan vankilassa, sen alueella ja kuljetuksen aikana tarkastaa turvallisuudesta huolehtimiseksi, järjestyksen turvaamiseksi tai omaisuuden suojelemiseksi (vangin turvatarkastus).

Vangin turvatarkastuksessa voidaan metallinilmaisinta, muuta teknistä laitetta tai koulutettua koiraa käyttäen, vaatteita tunnustelemalla taikka muulla vastaavalla tavalla tarkastaa vanki sen varmistamiseksi, ettei vangilla ole mukanaan esinettä tai ainetta:

- 1) jolla voidaan aiheuttaa vaaraa henkilön turvallisuudelle tai vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle;
- 2) joka erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen; tai
- 3) jonka hallussapito on muuten laissa tai lain nojalla kielletty.

Vanki voidaan 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa velvoittaa vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa.

Vankeuslain 16 luvun 4 §:ssä säädetään henkilöntarkastuksesta seuraavaa:

Vangille voidaan tehdä henkilöntarkastus, jos:

- 1) vankia epäillään 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettujen luvattomien esineiden tai aineiden hallussapidosta; tai
- 2) henkilöntarkastus on tarpeen karkaamisen tai avolaitoksesta luvatta poistumisen ehkäisemiseksi, vankilan järjestystä tai turvallisuutta uhkaavan vaaran torjumiseksi, epäillyn järjestysrikkomuksen tutkimiseksi, vankilaan saapumisen tai palaamisen johdosta taikka valvomattoman tapaamisen ja lapsen tapaamisen yhteydessä.

Henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään. Henkilöntarkastus käsittää myös vangin suun tutkimisen.

Vankeuslain 16 luvun 6 §:ssä säädetään henkilönkatsastuksesta seuraavaa:

Vangille voidaan tehdä henkilönkatsastus, jos on todennäköistä syytä epäillä, että vangilla on vankilassa tai sinne tullessaan kehossaan tämän lain 9 luvun 1 §:n 1 tai 2 momentissa tarkoitettuja kiellettyjä aineita tai esineitä, jotka ovat omiaan aiheuttamaan vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle tai turvallisuudelle taikka vangin hengelle tai terveydelle.

Henkilönkatsastus käsittää kehon tarkastamisen, näytteen ottamisen tai muun kehoon kohdistuvan tutkimuksen.

Lääketieteellistä asiantuntemusta vaativan toimenpiteen saa suorittaa ainoastaan lääkäri.

Vankeuslain 16 luvun 9 §:ssä säädetään menettelystä ja päätösten kirjaamisesta seuraavaa:

Henkilöntarkastus suoritetaan todistajan läsnä ollessa. Jos henkilöntarkastus tai päihteettömyyden valvonta edellyttää vaatteiden riisumista, henkilöntarkastuksen ja päihteettömyyden valvonnan suorittajan sekä henkilöntarkastuksen todistajan tulee olla samaa sukupuolta tarkastettavan kanssa. Vangin ollessa vankilan ulkopuolella Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen välittömässä valvonnassa henkilöntarkastus saadaan kuitenkin suorittaa ilman todistajan läsnäoloa, jos asia ei siedä viivytystä.

Jos henkilönkatsastuksen suorittaa muu kuin terveydenhuoltohenkilöstöön kuuluva, läsnä on oltava todistaja. Muuten henkilönkatsastuksen toimittamisessa noudatetaan pakkokeinolain 8 luvun 33 §:n 3 ja 4 momenttia.

Vangille on ilmoitettava henkilöntarkastuksen, erityistarkastuksen, henkilönkatsastuksen ja päihteettömyyden valvonnan peruste niin pian kuin se on mahdollista henkilön tila ja muut olosuhteet huomioon ottaen.

Miehittämättömän kulkuneuvon kulkuun puuttuminen, henkilöntarkastus, päihteettömyyden valvonta, erityistarkastus ja henkilönkatsastus on kirjattava.

Vankeuslain 16 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan vangin turvatarkastuksesta päättää ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies taikka ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies. Vangin henkilöntarkastuksesta päättää ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies tai, jos asia ei siedä viivytystä, ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies. Pykälän 3 momentin mukaan henkilönkatsastuksesta päättää vankilan yksikönpäällikkö.

Valtioneuvoston vankeudesta antaman asetuksen (vankeusasetus) 55 §:ssä säädetään henkilönkatsastuksen kirjaamisesta seuraavaa.

Henkilönkatsastuksesta on kirjattava:

- 1) vangin henkilötiedot;
- 2) henkilönkatsastuksen aika ja paikka;
- 3) henkilönkatsastuksesta päättänyt virkamies;
- 4) henkilönkatsastuksen suorittanut virkamies ja mahdollinen todistaja;
- 5) henkilönkatsastuksen peruste ja suoritettu toimenpide;
- 6) ajankohta, jolloin henkilönkatsastuksen peruste on ilmoitettu vangille;
- 7) henkilönkatsastuksessa tehdyt havainnot ja löydöt;
- 8) haltuun otettu omaisuus ja tiedot sen käsittelystä.

3.2 Saatu selvitys

3.2.1 Poistumisluvan jälkeen 1.6.2025 tapahtunut avannepussin vaihtaminen

Vartija A:n mukaan kantelija oli tullut poistumisluvulta 31.5.2025 ja hänet oli sijoitettu asumaan vastaanottoon. Siirto omalle asuinosaan tapahtui 1.6.2025. Kyseisenä paluuiltana kantelija ei halunnut vaihtaa avannepussia, vaikka hänelle oli sitä mahdollisuutta tarjottu.

Aamulla 1.6.2025 vartija A oli työvuorossa ja ohjeistuksen mukaisesti pyysi kantelijaa vaihtamaan avannepussin. Avannepussin kantelija oli itse tuonut lomalle lähtiessään tavaroihinsa tätä toimenpidettä varten. Kantelija kritisoi toimenpidettä vastaan voimakkaasti. Vartija A kertoi hänelle, että vaihtaminen on vapaaehtoinen toimenpide, mutta selvensi myös vaihtoehtojen kieltäytymisen seurauksista. 1.6.2025 oli sunnuntaipäivä, joten vartija A selvensi kantelijalle, että he joutuisivat sijoittamaan hänet eristämistarkkailuun. Henkilökatsastukseen vieminen tapahtui seuraavana päivänä, joka oli arki maanantai.

Kantelija suostui itse vaihtamaan avannepussin. Vaihtaminen tapahtui vastaanoton saniteettitiloissa. Asian häveliäisyyden takia itse toimenpidettä valvoi vain vartija A. Tämän jälkeen vartija A pyysi kantelijaa laittamaan avannepussin irrottamisen jälkeen muovipussiin, jonka sulki välittömästi. Kyseinen jäte hävitettiin laittamalla roskeen ja erikseen painotettiin, ettei sen sisältöä tutkita. Koska silloin kyseinen toimenpide täyttää henkilökatsastuksen kriteerit. Kantelija kertoi kantelussaan, ettei talon "huumekoira" ollut merkannut häntä, jolloin epäily luvattomista aineista oli perusteetonta. Kyseisenä päivänä ei kyseistä viranhoidtoparia ollut laitoksessa paikalla.

Kantelijan kantelussa tuoma "häpeä" avannepussin vaihtotilanteessa otettiin vakavasti ja sen vuoksi muut paikalla olleet viranhaltijat eivät seuranneet varsinaista toimenpidettä, vaan turvasivat kuuloetäisyydeltä tapahtumaa.

Kantelijan esiin tuomasta näkökohdasta, joka koski hoitohenkilökunnan paikalla olemista vaihtotilanteessa, A totesi, että vaihtoa ei voitane pitää hoitotoimenpiteenä, koska kantelija itse suoritti kyseisen toimen, mitä tapahtuu asunto-osastolla rutiinimaisesti. Vartija A kertoi tuoneensa kantelijalle esille, ettei hänen kyseinen fyysinen "erilaisuutensa" ole sellainen, että se antaisi aihetta poiketa tarkastustoimesta laitosturvallisuuden ylläpitämiseksi sekä painottaneen myös yhdenvertaisuus näkökohtaa suhteessa "normaalin fyysisen ominaisuuden" omaaviin vankeihin.

Apulaisjohtajan mukaan vanki tarkastetaan vankilan ohjeistuksen mukaan poistumisluvan jälkeen. Ohjeistusta noudattavat kaikki vartijat, ei vain vartija A. Tarkastus on turvatarkastusta ja siitä ei tehdä kirjauksia järjestelmään. Mikäli turvatarkastuksessa tehdään löydöksiä, tehtäisiin ilmoitus asiakastietojärjestelmään. Tässä tapauksessa ei ole ollut mitään ilmoitettavaa ja kirjauksia ei ole tehty. Apulaisjohtaja katsoi, että tässä tilanteessa avannepussin vaihtaminen puhtaaseen on tavanomaista puhtaaseen vaihtamista, kuin vaatteidenkin vaihtaminen. Kantelijaa on ystävällisesti pyydetty vaihtamaan avannepussi uuteen, ei ole käsketty, ja hän olisi voinut siitä kieltäytyä. Tilanteessa on otettu huomioon asian arkaluonteisuus ja tilanne on hoidettu hienovaraisesti. Kantelija on itse vaihtanut avannepussin, joten sitä ei voida katsoa hoitotoimenpiteeksi. Mikäli avannepussia ei olisi vaihdettu, olisi esimies joutunut asettamaan kantelijan eristämistarkkailuun ja järjestämään käynnin henkilönkatsastuksessa. Vaatteiden ja tässä tapauksessa myös avannepussin vaihtamisella pyritään estämään kiellettyjen aineiden ja esineiden kulkeutuminen vankiosastoille.

3.2.2 Valvomattoman tapaamisen jälkeen 24.4.2025 tapahtunut avannepussin vaihtaminen

Vartija B:n selvityksen mukaan tapaamisen jälkeen kantelijalle oli toimitettu puhdas avannepussi, ja he olivat ystävällisesti kysyneet kantelijalta, voisiko hän vaihtaa avannepussinsa uuteen. Kantelijalla ei ollut asiasta tapahtumahetkellä huomautettavaa, vaan hän pyysi vartijaa toimittamaan paperia, jotta avannepussin vaihto sujuu siististi. Näin toimittiin ja kantelijalle toimitettiin puhdasta paperia, jonka jälkeen hän vaihtoi avannepussin uuteen.

Rikosseuraamusesimiehen mukaan tarkastus oli normaalia vankilan turvallisuuteen liittyvää toimintaa.

Apulaisjohtajan mukaan vanki tarkastetaan vankilan ohjeistuksen mukaan ennen ja jälkeen valvomattoman tapaamisen tapaamistarkastushuoneessa. Vanki vaihtaa vaatteet ennen tapaamista sekä tapaamisen jälkeen. Vanki saa mennä tapaamiseen päällään olevilla vaatteillaan, mutta tapaamisen jälkeen kaikki vaihdetaan puhtaisiin ja kaikki tavarat jäävät tarkastettavaksi. Tapaamistarkastus on turvatarkastusta ja siitä ei tehdä kirjauksia järjestelmään. Mikäli turvatarkastuksessa tehdään löydöksiä, tehtäisiin ilmoitus asiakastietojärjestelmään. Tässä tapauksessa ei ole ollut mitään ilmoitettavaa ja kirjauksia ei ole tehty. Apulaisjohtaja katsoi, että tässä tilanteessa avannepussin vaihtaminen puhtaaseen on tavanomaista puhtaaseen vaihtamista, kuin vaatteidenkin vaihtaminen. Kantelijalta on ystävällisesti pyydetty vaihtamaan avannepussi uuteen, ei ole käsketty, ja hän olisi voinut siitä kieltäytyä. Vaatteiden ja tässä tapauksessa myös avannepussin vaihtamisella pyritään estämään kiellettyjen aineiden ja esineiden kulkeutuminen vankiosastoille.

Rikosseuraamuslaitoksen oikeusyksikön mukaan asiassa ei ole selvinnyt, onko toimenpiteen taustalla ollut tapauskohtaista harkintaa, vai onko kyse ollut rutiiniluonteisesta pyynnöstä tapaamisen jälkeen. Rikosseuraamuslaitos on antanut ohjeen henkilöntarkastuksen suorittamisesta vangille (RISE/6580/2023), jossa on korostettu, ettei henkilöntarkastuksen suorittamisen tule olla rutiininomaista, vaan sen tarpeellisuus arvioidaan kussakin tilanteessa ja kunkin vangin kohdalla erikseen. Ohjeen mukaan vanki voidaan velvoittaa riisumaan vaatteensa sen tutkimiseksi, ettei hänellä ole luvattomia esineitä tai aineita vaatteiden alle piilotettuna. Lähtökohtaisesti henkilöntarkastus mahdollistaa vangin riisuutumisen yhteydessä tapahtuvan alastoman kehon tarkastelun. Ohjeessa todetaan muun ohella lisäksi, että mikäli osa tarkasteltavasta ihon pinta-alasta jää riisuutumisen yhteydessä näkemättä, voi vankia pyytää liikuttamaan kehonosiaan siten, että silmämääräinen tarkastus voidaan suorittaa. Henkilöntarkastusta ei saa laajentaa henkilönkatsastukseksi ilman vankeuslaissa säädettyä henkilönkatsastuksen täyttämisen edellytystä. Henkilöntarkastusta ei tule myöskään suorittaa vangin riisuttuun kehoon fyysisesti puuttuvalla tavalla, eikä sen tule sisältää intiimiä visuaalistakaan tarkastelua.

Oikeusyksikkö katsoo olevan selvää, ettei turvatarkastusta koskevan sääntelyn nojalla kantelijalta ole voitu pyytää tai tiedustella avannepussin vaihtamisesta, mikäli vankila oli niin katsonut. Sen sijaan jossain määrin tulkinnanvaraista voinee olla, olisiko tarkastustoimenpide voinut sisältyä henkilöntarkastuksen piiriin vai onko kyse ollut henkilönkatsastuksesta.

Lain esitöissä (HE 263/2004 vp) on viitattu henkilönkatsastuksen osalta silloiseen voimassa olevaan pakkokeinolain määritelmään henkilönkatsastuksesta, jonka mukaan henkilönkatsastuksella tarkoitetaan verinäytteen ottamista tai muuta ruumiiseen kohdistuvaa tutkimusta. Myös veri-, sylki-, virtsa-, hius- tai karvanäytteen ottaminen on henkilönkatsastusta. Henkilönkatsastusta on esitöiden mukaan myös ruumiinonteloiden tarkastaminen esimerkiksi sinne kätkeytyjen esineiden tai aineiden löytämiseksi. Esimerkiksi henkilön suun tai tekojäsenen tarkastaminen on henkilönkatsastusta, mutta henkilön päässä olevan peruukin tarkastaminen henkilöntarkastusta. Sittemmin vankeuslain sääntelyä on muutettu siten, että suun tarkastuksen on säädetty olevan henkilöntarkastuksen piiriin kuuluvaa tarkastustoimintaa. Muutoksen syynä on esitöiden (HE 45/2014 vp) perusteella vaikuttanut olevan vankilan tarkastustoiminnan sujuvoittaminen vankien, henkilökunnan ja vankilan turvallisuuden takaamiseksi. Esitöissä ei ole sinällään arvioitu suun tarkastamisen luonnetta osana vangin koskemattomuuteen puuttumista, mutta sitä on pidetty suhteellisen vähäisenä lisäpuuttumisena vankien henkilökohtaiseen koskemattomuuteen säädettyä se henkilöntarkastuksen piiriin.

Oikeusyksikkö katsoi, etteivät säännökset henkilöntarkastuksesta vaikuta mahdollistavan avannepussin vaihtamista, vaikka vankila olisikin katsonut henkilöntarkastuksen valvomattoman tapaamisen jälkeen kantelijan kohdalla tarpeelliseksi. Avannepussin vaihtamisessa virkamiesten läsnä ollessa ei ole kyse henkilöntarkastukseen usein sisältyvästä vaatteiden riisumisesta taikka muutoin sen selvittämisestä, mitä vangilla on yllään. Sitä ei voida tällaiseen myöskään rinnastaa. Oikeusyksikön näkemyksen mukaan toimenpide puuttuu luonteeltaan vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen eri tavoin kuin mitä henkilöntarkastuksesta säädettyä on tarkoitettu. Kyse on luonteeltaan kehoon kohdistuvasta tutkimuksesta sen selvittämisen sijaan, mitä vangilla on vaatteissaan ja muutoin yllään vaatteiden ja ihon välissä.

Edellä todetun perusteella oikeusyksikkö katsoo, ettei asiassa ole ilmennyt perustetta, jonka nojalla kantelijaa olisi voitu pyytää tai edellyttää vaihtamaan avannepussiaan valvomattoman tapaamisen jälkeen. Asiaa olisi tullut vankilassa arvioida henkilönkatsastuksesta säädetyn valossa ja arvioida, olivatko sille säädetty edellytykset kantelijan kohdalla täyttyneet. Vangin mahdollisella suostumuksella ei ole oikeudellista merkitystä arvioitaessa vankeuslaissa säädettyjen tarkastustoimenpiteiden edellytysten täyttymistä. Todettakoon kuitenkin, ettei kantelija asiasta kertomansa perusteella ollut myöskään mieltänyt suostuneensa vapaaehtoisesti avannepussinsa vaihtamiseen, vaan hän oli ilmeisesti käsittänyt sen olleen osa hänelle tehtyä tarkastusta valvomattoman tapaamisen jälkeen.

Oikeusministeriön mukaan vankeuslain 16 luvussa säädetään erilaisista vangille tehtävistä tarkastuksista. Oikeusministeriön käsityksen mukaan kysymystä avannepussin vaihtamisesta on arvioitava suhteessa 16 luvun säännöksiin vangin tarkastamisesta.

Luvun 3 §:ssä säädetään vangille tehtävästä turvatarkastuksesta. Vangin turvatarkastuksessa voidaan metallinilmaisinta, muuta teknistä laitetta tai koulutettua koiraä käyttäen, vaatteita tunnustelemalla taikka muulla vastaavalla tavalla tarkastaa vanki sen varmistamiseksi, ettei vangilla ole mukanaan tiettyjä esineitä tai aineita. Turvatarkastus voi myös käsittää vaatteiden vaihtamisen henkilökunnan läsnä ollessa. Lain esitöiden (HE 263/2004 vp) mukaan turvatarkastus ei yleensä vaatisi tarkastettavan koskettamista, mutta se voitaisiin tehdä myös esimerkiksi vaatteita päällisin puolin tunnustelemalla tai vaatteet vaihtamalla.

Luvun 4 §:ssä säädetään vangille tehtävästä henkilöntarkastuksesta. Henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteissaan tai muutoin yllään. Henkilöntarkastus käsittää myös vangin suun tutkimisen. Lain esitöiden (HE 263/2004 vp) mukaan: ”henkilöntarkastus käsittää sen tutkimisen, mitä vangilla on vaatteissaan ja muutoin yllään vaatteiden ja ihon välissä. Vanki voitaisiin, kuten nykyisinkin, myös velvoittaa riisuutumaan sen tutkimiseksi, ettei hänellä ole luvattomia aineita vaatteiden alle piilotettuna.” Vuonna 2015 säännöstä täydennettiin siten, että henkilöntarkastus käsittää myös suun tutkimisen. Lain esitöissä (HE 45/2014 vp) säännöstä perusteltiin sillä, että suun tarkastaminen oli aiemmin henkilönkatsastusta, mikä vaikeutti vankiloiden tarkastustoimintaa.

Luvun 6 §:ssä säädetään henkilönkatsastuksesta. Henkilönkatsastus käsittää kehon tarkastamisen, näytteen ottamisen tai muun kehoon kohdistuvan tutkimuksen. Lain esitöiden (HE 263/2004 vp) mukaan: ”henkilönkatsastuksella tarkoitetaan pakkokeinolain 5 luvun 9 §:n mukaan ruumiin tarkastamista, verinäytteen ottamista tai muuta ruumiiseen kohdistuvaa tutkimusta. Myös veri-, sylki-, virtsa-, hius- tai karvanäytteen ottaminen on henkilönkatsastusta. Henkilönkatsastusta on myös ruumiinonteloiden tarkastaminen esimerkiksi sinne kätkeytyjen esineiden tai aineiden löytämiseksi. Esimerkiksi henkilön suun tai tekojäsenen tarkastaminen on henkilönkatsastusta, mutta henkilön päässä olevan peruukin tarkastaminen on henkilöntarkastusta”. Kuten yllä on todettu, sittemmin lakia muutettiin niin, että suun tarkastaminen on nykyisin osa henkilöntarkastusta.

Voimassa olevan pakkokeinolain säännökset ja niiden perustelut henkilöntarkastuksesta ja henkilönkatsastuksesta vastaavat yllä todettua.

Säännöksissä tai niiden esitöissä ei siten ole nimenomaisesti otettu kantaa siihen, miten avanpussi voidaan tarkastaa. Arvioinnin lähtökohtana voidaan pitää sitä, että avanpussi on lääketieteellinen apuväline eikä vaate. Avanpussin vaihtaminen tulee siten lähtökohtaisesti tehdä terveydenhuoltoon liittyvistä syistä ja asianmukaista hygieniää noudattaen.

Turvataarkastus on hyvin pintapuolinen tarkastustoimi. Avanpussin vaihtamista ei oikeusministeriön käsityksen mukaan voi rinnastaa vankeuslain 16 luvun 3 §:ssä tarkoitettuun vaatteiden vaihtoon, koska kyse ei ole vaatteesta, vaan lääketieteellisestä apuvälineestä, joka on kiinni käyttäjässä. Oikeusministeriö pitää siten selvänä, ettei turvataarkastuksen puitteissa voida velvoittaa vankia vaihtamaan avanpussia.

Siten onkin arvioitava, voidaanko avanpussi irrottaa ja vaihtaa uuteen pussiin henkilöntarkastuksena tai henkilönkatsastuksena. Oikeusministeriö yhtyy Rikosseuraamuslaitoksen oikeusyksikön käsitykseen siitä, että tällaisessa toimenpiteessä on kyse henkilönkatsastuksesta. Oikeusministeriö perustelee näkemystään seuraavasti.

Laissa henkilönkatsastuksen piiriin katsotaan kuuluvan kehon tarkastaminen. Lain esitöissä tämän on tarkennettu viittaavan esimerkiksi ruumiin onteloiden ja tekojäsenen tarkastamiseen. Koska avanpussi on kiinni käyttäjässään ja sinne kerääntyy virtsaa tai ulostetta, sen tarkastaminen irrottamalla ja vaihtamalla uuteen voidaan katsoa olevan säännöksessä tarkoitettua kehon tarkastamista. Toimenpide myös rinnastuu luonteeltaan esitöissä mainittuihin ruumiin onteloiden tai tekojäsenen tarkastamiseen.

Toiseksi mainituissa tarkastustoimenpiteissä on kyse puuttumisesta vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Henkilöntarkastuksella on tarkoitettu vain vangin yllä oleviin vaatteisiin tai niiden alle mahdollisesti piilotettujen esineiden tai aineiden etsimistä. Avanpussin irrottaminen on luonteeltaan syvemmin vangin kehoon puuttuva toimenpide. Tällainen syvemmin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttuva toimenpide onkin perusoikeusmyönteisen tulkinnan perusteella syytä tehdä vain henkilökatsastukselta edellytetyillä perusteilla, eikä verrattain matalalla kynnyksellä tehtävänä henkilöntarkastuksena.

3.3 Kannanotto

Oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen oikeusyksikön lausunnoissa on yksityiskohtaisesti ja perusteellisesti arvioitu sitä, mistä vankeuslain mukaisesta toimenpiteestä on kyse silloin, kun vankia pyydetään tarkastuksen yhteydessä vaihtamaan avanpussi. Vankilan käsityksen mukaan avanpussin vaihtamisessa on kyse turvatarkastuksesta ja toimenpide vastaa sitä, mitä on säädetty sen yhteydessä tehdystä vaatteiden vaihdosta henkilökunnan läsnä ollessa.

Oikeusministeriö totesi, että turvatarkastus on hyvin pintapuolinen tarkastustoimi, eikä sen käsityksen mukaan avanpussin vaihtamista voida rinnastaa vaatteiden vaihtoon, koska kyse ei ole vaatteesta, vaan lääketieteellisestä apuvälineestä.

Oikeusministeriön mukaan henkilöntarkastuksella on tarkoitettu vain vangin yllä oleviin vaatteisiin tai niiden alle mahdollisesti piilotettujen esineiden tai aineiden etsimistä. Avanpussin irrottaminen on luonteeltaan syvemmin vangin kehoon puuttuva toimenpide. Rikosseuraamuslaitoksen oikeusyksikkö totesi, että avanpussin vaihtamisessa virkamiesten läsnä ollessa ei ole kyse eikä sitä voida rinnastaa henkilöntarkastukseen usein sisältyvästä vaatteiden riisumisesta taikka muutoin sen selvittämisestä, mitä vangilla on yllään. Oikeusyksikön näkemyksen mukaan toimenpide puuttuu luonteeltaan vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen eri tavoin kuin mitä henkilöntarkastuksesta säädettyä on tarkoitettu.

Oikeusministeriö totesi, että henkilönkatsastuksen piiriin katsotaan kuuluvan kehon tarkastaminen. Koska avanpussi on kiinni käyttäjässään ja sinne kerääntyy virtsaa tai ulostetta, sen tarkastamisen irrottamalla ja vaihtamalla uuteen voidaan katsoa olevan säännöksessä tarkoitettua kehon tarkastamista. Oikeusministeriö toteaa lisäksi, että toimenpide myös rinnastuu luonteeltaan esitöissä mainittuihin ruumiin onteloiden tai tekojäsenen tarkastamiseen. Oikeusministeriö katsoi, että tällainen syvemmin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttuva toimenpide on perusoikeusmyönteisen tulkinnan perusteella syytä tehdä vain henkilönkatsastuksena, eikä verrattain matalalla kynnyksellä tehtävänä henkilöntarkastuksena.

Vankeuslaissa tai sen esitöissä ei ole nimenomaisesti otettu kantaa tarkastustoimenpiteen yhteydessä tapahtuvaan avanpussin vaihtamiseen. Oikeusministeriö ja Rikosseuraamuslaitoksen oikeusyksikkö ovat molemmat edellä todetuilla perusteilla päätyneet kannanotoissaan siihen, että vangin tarkastamiseen liittyvässä avanpussin vaihtamisessa on katsottava olevan kyse henkilönkatsastuksesta.

Käsitykseni mukaan kyseinen tulkintapa on perusteltu, ja voin yhtyä oikeusministeriön ja Rikosseuraamuslaitoksen näkemykseen asiassa.

Totean vielä seuraavaa siltä osin, kun selvityksessä on vedottu siihen, että avanpussi on sen vaihtamisen jälkeen hävitetty suoraan ilman sen sisällön tarkastamista. Kantelijan avanpussin vaihto tarkastuksen yhteydessä on siten eronnut tältä osin siitä toimintavasta, miten vankiin kohdistettavilla tarkastuksella yleensä muissa yhteyksissä toimitaan. Käsitykseni mukaan kyseiselle seikalle, eli hävitetäänkö avanpussi ilman sen sisällön tarkastamista vai tarkastetaanko se sisältö ennen hävittämistä, ei voida antaa merkitystä arvioitaessa sitä, mistä toimenpiteestä avanpussin vaihtamisessa tarkastuksen yhteydessä on katsottava olevan kyse.

Kuten Rikosseuraamuslaitoksen oikeusyksikön lausunnossa on todettu, kantelijan mahdollisella suostumuksella avanpussin vaihtamista koskevaan pyyntöön ei ole oikeudellista merkitystä arvioitaessa vankilan toimintaa tapauksissa. Vankiin kohdistuvien erilaisten tarkastustoimenpiteiden edellytyksenä on niitä koskevien laissa säädettyjen edellytysten täytyminen, eikä niitä voida perustella tai tehdä vangin suostumuksen perusteella. Todettakoon, että kanteluissa kerrotun perusteella kantelija ei ole ilmeisestikään vapaaehtoisesti suostunut avanpussien vaihtoon tilanteissa vaan lähinnä välttääkseen selvityksestä ilmenevät vaihtoehtoiset seuraamukset.

Edellä todetun perusteella katson, että vankilassa oli menetelty lainvastaisesti, kun kantelijaa oli pyydetty poistumisluvan ja valvomattoman tapaamisen jälkeen vaihtamaan avannepussi ilman, että asiassa oli tehty henkilönkatsastusta koskevaa päätöstä. Henkilönkatsastuksesta päättää vankilan yksikönpäällikkö, ja ennen avannepussin vaihtamista hänen olisi siten tullut arvioida, täyttyvätkö tilanteissa henkilönkatsastukselle asetetut varsin korkeat edellytykset.

Julkisen vallan käytön tulee perustuslain mukaisesti perustua lakiin ja lakia on noudatettava tarkoin kaikessa julkisessa toiminnassa. Katson, että kantelijan perustuslaissa turvattu oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja ihmisarvoiseen kohteluun ei nyt ollut toteutunut asianmukaisesti edellä selostetun lainvastaisen menettelyn takia.

Vankilan johto on pitänyt vartijoiden toimintatapaa avannepussien vaihtamisessa tarkastamisen yhteydessä oikeana ja ohjeistuksen mukaisena. Edellä todetun johdosta kohdistan moitteeni asiassa enemmän vankilan johtoon, kuin yksittäisiin vartijoihin.

Totean vielä seuraavaa hienotunteisuudesta vankia tarkastettaessa. Saadun selvityksen mukaan avannepussin vaihto poistumislualta saapumisen jälkeen oli tapahtunut erillisessä tilassa, jossa toimenpidettä valvoi vain yksi vartija, eikä kantelijakaan ollut moittinut sen suoritustapaa. Saadussa selvityksessä ei ole otettu kantaa kantelijan väitteeseen siitä, että valvomattoman tapaamisen jälkeen tapahtuneessa avannepussin vaihdossa olisi paikalla läsnä ollut kolme vartijaa. Käsitykseni mukaan avannepussin vaihdon kaltaisissa tilanteissa ei tule olla läsnä enempää henkilökuntaa kuin on perusteltua. Jälkimmäisen tilanteen kohdalta on siten jäänyt osittain epäselväksi, miten sen yhteydessä on toimittu.

Asia ei siksi tältä osin johda enempään.

4 TOIMENPITEET

Saatan kohdassa 3.3 esittämäni käsityksen lainvastaisesta menettelystä vankilan tietoon ja vastaisuudessa huomioitavaksi.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen päätöksestäni vankilan apulaisjohtajalle ja yksikönpäällikölle. Pyydän yksikönpäällikköä saattamaan ratkaisuni tiedoksi asiassa selvityksiä antaneille virkamiehille.

Lähetän päätökseni tiedoksi myös rikosseuraamuskeskuksen johtajalle ja Rikosseuraamuslaitoksen oikeusyksikölle sekä anonymisoituna oikeusministeriölle.

Lisäksi totean seuraavaa.

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 §:n 1 momentin mukaan oikeusasiamies voi laillisuusvalvontaansa kuuluvassa asiassa tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksen tapahtuneen virheen oikaisemiseksi tai epäkohdan korjaamiseksi. Oikeusasiamiehen ratkaisukäytännössä on katsottu, että oikeusasiamies voi perusoikeuksien valvontatehtävänsä puitteissa tehdä perusoikeuksien loukkausten johdosta hyvitysesityksiä.

Vankilan toimenpitein oli nyt avannepussin vaihtamisen yhteydessä tosiasiallisesti puututtu kantelijan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ilman, että toimenpiteelle on esitetty laillista perustetta ja että siitä olisi tehty asianmukainen päätös. Siksi katson, että kantelijan perustuslaissa turvattu oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja ihmisarvoiseen kohteluun ei ollut toteutunut kohdassa 3.3 selostetun lainvastaisen menettelyn takia.

Edellä todetun perusteella pidän perusteluna esittää, että Suomen valtio korvaisi kantelijalle hänen perusoikeutensa loukkauksen.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni myös Valtiokonttorille ja pyydän sitä ilmoittamaan minulle viimeistään 31.12.2026, mihin toimenpiteisiin esitykseni on antanut aihetta.